

รูปแบบการอนุรักษ์ส่งเสริมและพัฒนาคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรมผญาพื้นบ้าน
ที่มีต่อวิถีชีวิตของคนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

A Model of Conservation, Promotion and Development of Cultural Heritage
Values Through Folk Ways of Life of People in the Northeast

สุรพันธ์ สุวรรณศรี¹, เอี่ยม อามาศย์มุลตรี²
Surapan Suvannasri¹, lam Armartmultree²
ทำวิจัยเมื่อ พ.ศ. 2562
Email : surapan2599@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อรวบรวมประเภทและรูปแบบของผญาพื้นบ้าน 2) เพื่อศึกษาคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรมของผญาพื้นบ้าน 3) เพื่อนำเสนอรูปแบบการอนุรักษ์ส่งเสริมและพัฒนาคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรมของผญาพื้นบ้าน กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ บรรพชนิตจำนวน 276 รูป และฆราวาส จำนวน 468 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสังเกตและแบบสัมภาษณ์ นำเสนอผลการวิจัยโดยการพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า 1. ประเภทของผญาพื้นบ้านแบ่งตามลักษณะโครงสร้างลักษณะของเนื้อหาและวิธีนำเสนอเนื้อหาประกอบด้วย 1) ผญาภาษิต 2) ผญาอวยพร และ 3) ผญาเกี่ยวส่วนรูปแบบของผญาแบ่งออกได้ 3 รูปแบบ คือ 1) ทางภาษา 2) รูปแบบทางด้านฉันทลักษณ์ และ 3) รูปแบบด้านเนื้อหา 2. คุณค่าของผญาพื้นบ้านที่มีต่อวิถีชีวิตของคนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบด้วย 2 ด้าน คือ 1) ด้านการพัฒนาตน ได้แก่ ด้านความเชื่อ ด้านการศึกษา ด้านความกตัญญูและด้านอาชีพ และ 2) ด้านการพัฒนาสังคม ได้แก่ ด้านครอบครัว ด้านเศรษฐกิจ ด้านการเมืองการปกครอง 3. การอนุรักษ์ส่งเสริมและพัฒนาคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรมผญาพื้นบ้านประกอบด้วย 2 วิธีการ คือ 1) ปัจจัยที่ส่งผลต่อการอนุรักษ์ส่งเสริมและพัฒนาผญาพื้นบ้านได้แก่ ครอบครัว กลอนลำ และวรรณกรรมพื้นบ้าน 2) แนวทางการอนุรักษ์ส่งเสริมและพัฒนาผญาพื้นบ้าน ได้แก่ (1) สถานศึกษาควรจัดทำเป็นหลักสูตร

^{1,2}มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

^{1,2} Mahamakut Buddhist University Roi Et Campus, Thailand.

*ได้รับบทความ: 20 เมษายน 2563; แก้ไขบทความ: 25 มิถุนายน 2563; ตอรับการตีพิมพ์:
16 กรกฎาคม 2563

Received: April 20, 2020; Revised: June 25, 2020; Accepted: July 16, 2020

ให้นักเรียน นักศึกษา ได้เรียนรู้เป็นการนำพญาพื้นบ้านเข้าสู่วิถีชีวิตที่แท้จริงควรดำเนินการพร้อมกัน ทั้ง 3 ระบบคือ ในระบบนอกระบบและตามอัยาศัย (2)องค์กรของรัฐได้แก่ วัฒนธรรมอำเภอและ สภาวัฒนธรรมจังหวัด สำนักพระพุทธศาสนา กรมศิลปากรสภาวัฒนธรรมของสถาบันการศึกษาหรือผู้ ที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมต้องศึกษาค้นคว้าสำรวจข้อมูลจากโบราณ ระบบอินเทอร์เน็ตนำมา บริว้ตรใหม่ให้ทันสมัยน่าสนใจ (3)ตั้งเป็นศูนย์การเรียนรู้วัฒนธรรมชุมชนเพื่อให้เยาวชนและผู้สนใจได้ ศึกษาเรียนรู้ โดยจัดทำเป็นศูนย์ข้อมูลแหล่งเรียนรู้ที่ได้มาตรฐาน จัดกิจกรรมเกี่ยวกับพญาอย่าง ต่อเนื่องและจริงจัง จัดอบรมวิทยากรที่มีจิตอาสาจากคนทุกภาคส่วนอย่างต่อเนื่อง และสร้างสื่อการ เรียนรู้พญาพื้นบ้านให้หลากหลาย

คำสำคัญ : 1. การอนุรักษ์ส่งเสริม 2. พัฒนาคคุณค่า 3. วิถีชีวิต

ABSTRACT

The objectives of this research paper are 1) to collect types and forms of indigenous phagnum, 2) to study cultural heritage values of indigenous peoples, 3) to present a model for conservation, promotion and development of cultural heritage values of indigenous peoples. The samples used in this research were 276 monks and 468 lay people. The research tools were the observation form and the interview form. The present research results by descriptive analysis.

The results of the research showed that: 1. Types of folk remedies divided by structural characteristics Content And how to present the content, consisting of 1) Phayana proverbs 2) Phayasak blessing and 3) Phawaowai The form of Phaya can be divided into 3 forms which are 1) Language, 2) Poetics and 3) Content. 2. The value of folk wisdom to the way of life of the people in the Northeast consists of 2 areas which are 1) self-development such as beliefs, education, gratitude and occupation and 2) social development such as Family, Economy, Politics and Government. 3. Conservation, promotion and development of folk cultural heritage values consist of 2 methods which are 1) Factors affecting the conservation, promotion and development of folk wisdom such as the Bolt Lam family and folk literature 2) Guidelines for conservation, promotion and development of folk customs Folk practices include: 1. Educational institutions should prepare a curriculum for students to learn as to bring folk into a true way of life. Should proceed at the same time in all 3 systems, namely the

informal and informal system 2. Government organizations such as District culture and the Provincial Cultural Council Office of Buddhism, the Fine Arts Department, the Cultural Council of the educational institution or the person responsible for culture Must study, research and survey data from palm leaves Internet system Bring new inspections to be modern and interesting. 3. Set up a community cultural learning center for youth and interested parties to learn and learn. By creating a standardized learning resource center Organize activities continuously and seriously. Organize continuous training for speakers with volunteer spirit from all sectors and creating a variety of folk learning materials.

Keywords : 1. Conservation 2. Value Development 3. Ways of Life

1. ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นพื้นที่ที่มีความเจริญรุ่งเรืองมาแต่โบราณกาล มีอารยธรรมเฉพาะแบบที่ควรแก่การศึกษาอย่างยิ่ง มีผญาพื้นบ้านซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นอยู่หลายรูปแบบ แต่ละรูปแบบก็ล้วนมีคติคำสอนแตกต่างกันออกไป ผญาเป็นวรรณกรรมที่แสดงถึงภูมิปัญญาของชาวอีสาน สะท้อนให้เห็นถึงความสามารถในการใช้ภาษาในรูปแบบคำคม สุภาษิตสำหรับสั่งสอนลูกหลานให้ประพฤติตนอยู่ในฮีตคอง(จารีต-ประเพณี) แต่ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าผญาเกิดขึ้นตั้งแต่เมื่อใด ต่อเมื่อมีการประดิษฐ์อักษรขึ้นมาใช้คำผญาจึงถูกจารึกลงในใบลาน ชาวอีสานเรียกว่าหนังสือผูกหรือหนังสือก้อม หรือสมุดข่อย หนังสือดังกล่าวบรรจุเรื่องราววรรณคดีคำสอน ภาษิต ผญา นิทาน ถือเป็นแหล่งความรู้ของชาวอีสานอย่างแท้จริง

ปัจจุบันเริ่มมีผู้สนใจศึกษาผญาพื้นบ้านเพิ่มมากขึ้นเนื่องจากผญาพื้นบ้านสามารถสะท้อนวิถีชีวิตของกลุ่มชนในท้องถิ่นนั้นๆ ให้เข้าใจสภาพเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี อีกทั้งยังเป็นคติธรรมช่วยอบรมเยาวชนให้มีคุณธรรม มีความเมตตากรุณา มีสัมมาคารวะและให้ความกตัญญูตเวทิตาต่อผู้มีพระคุณ ถึงแม้ผญาบางเรื่องจะเป็นเหตุการณ์ที่สมมติขึ้น แต่ผญาอีกหลายเรื่องก็เป็นความจริงที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน จึงนับได้ว่าผญาเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของท้องถิ่นเพราะมีทุกหมู่บ้านทุกตำบล เป็นมรดกตกทอดมาจากบรรพบุรุษ นอกจากนี้ยังเป็นการถ่ายทอดความรู้ โดยทางตรงและทางอ้อมด้วย ซึ่งเนื้อหาสาระจะถูกกำหนดโดยเงื่อนไขและปัจจัยทางสังคมเป็นหลัก เช่น ผญาอีสานมีลักษณะพิเศษต่างไปจากผญาภาคอื่นๆอยู่หลายประการ คือ ส่วนใหญ่มุ่งสนองความต้องการประชาคมเป็นส่วนมาก เช่น สอนองภูมิปัญญาชาวบ้าน ความเชื่อ จารีตประเพณี ตลอดจนจนเป็นครรลองชีวิตของประชาคมนั้น นอกจากนี้ผญาช่วยสะท้อนให้เห็นสภาพของสังคมในอดีตหลายๆ ด้านพร้อมทั้งให้ความสนุกสนานเพลิดเพลิน ผ่อนคลายความตึง

เครียด เสริมสร้างจินตนาการอย่างอิสระ สามารถศึกษาและเข้าใจพิธีกรรมต่างๆ ที่คนในสังคมนั้น ได้ร่วมมือกันทำช่วยกระชับความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว ซึ่งทำให้สามารถระบายความ กัดดันทางอารมณ์ และความเก็บกดต่างๆ ตลอดจนสะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาท้องถิ่นและเห็นสภาพ ของสังคมในอดีต

ผญาอวยพร ผญาเกี่ยว ผญาภาษิต เป็นวัฒนธรรมทางภาษาที่เป็นลักษณะเฉพาะของชาว อีสานมีถ้อยคำสำนวนอันไพเราะ คมคาย มีความหมายลึกซึ้งเป็นกลอนพื้นบ้านที่นิยมพูดกันในโอกาส ต่างๆเป็นคำพังเพยที่พูดกันขึ้นมาลอยๆ แต่สรุปใจความไว้อย่างกระชับเพื่อให้ผู้ฟังนำไปตีความ เช่น “กาบินปลิงไปคาคอแฮ้งเฮือคาแก้งไปหล่มเค็งวัง” หมายถึงคนหนึ่งเป็นคนกระทำแต่ผลกรรมไปตกแก่คน อีกคนหนึ่ง เช่น ลูกประพุดตีข้าวทำให้พ่อแม่ต้องพลอยเดือดร้อนไปด้วย ผญาบางอย่างกล่าวขึ้นเวลา เกิดอารมณ์สะเทือนใจ เช่น “หอมดอกจิกคิดฮอดความหลัง หอมดอกฮังคีฮอดความเก่าหอมดอกคัตเค้า คือสีเฒ่าบ่เป็นแต่น้อ” หมายถึงได้กลิ่นหอมของดอกจิกทำให้คิดถึงความหลัง หอมดอกฮังคีคิดถึงบ้าน เก่า หอมดอกคัตเค้าเหมือนกับชีวิตนี้จะไม่มีความแก่เฒ่า นิภาภรณ์ สิงคะกุล(2537 : 3-5) ซึ่งสอดคล้อง กับคำผญาของชาวอีสานสำนวนหนึ่งที่ จารุวรรณ ธรรมวัตร(2526 : 1) กล่าวว่า “มีเงินเต็มภาช บ่ท้อผญา เต็มพุง” ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า ผญาเป็นคำพูดของนักปราชญ์หรือผู้รู้ทั้งหลายที่เป็นชาวบ้านซึ่งแฝงไว้ ด้วยรูปลักษณ์ของภาษา ความงามทางภาษา เป็นสุภาษิต เป็นคำสอนให้ข้อคิดเตือนใจ เป็นสำนวน คำคมที่ถ่ายทอดอารมณ์ของหนุ่มสาวในการเกี่ยวพาราสีกันและผญาจึงเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นภูมิ ปัญญา ความสามารถของผู้พูดเพราะในสังคมชาวอีสานยอมรับผู้มีความรู้หรือมีปัญญา

เนื่องจากผญาเคยมีบทบาทสำคัญในวิถีชีวิตและสังคมของคนอีสาน ดังที่ วิสุทธิ์ บุษยกุล (2520 : 503) กล่าวว่า ในสมัยอดีตการกล่าวผญาถือเป็นเรื่องของคนธรรมดาสามัญชน ชาวอีสานไม่ ว่าผู้สูงวัยหรือหนุ่มสาวมักจะรู้จักผญาและจำผญาได้ แต่ในสภาพปัจจุบันความนิยมของชาวอีสาน เปลี่ยนแปลงไปอันเนื่องมาจากความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและการรับเอาวัฒนธรรมใหม่ๆ เข้า มา ทำให้วัฒนธรรมเดิมๆบางอย่างลดความนิยมลง กลุ่มวัยรุ่น กลุ่มหนุ่มสาวรุ่นใหม่ของชาวอีสานไม่ นิยมใช้คำผญาในการพูดเกี่ยวพาราสีกัน คนบางกลุ่มคิดไปว่าการพูดคำผญาเป็นเรื่องล้าสมัย ไม่ทัน โลกเหตุการณ์ปัจจุบัน ผู้วัฒนธรรมใหม่ๆที่รับเข้ามาจากชาวตะวันตกไม่ได้ ด้วยเหตุผลและปัจจัย ดังกล่าวอาจทำให้ผญาค่อยๆเลือนสลายไป แต่อย่างไรก็ตามผญาก็ยังมีปรากฏอยู่ในความทรงจำของ ผู้สูงอายุบางคนในชนบทอีสานและผู้คนบางกลุ่ม เช่น หมอลำ หมอสูตรขวัญ ที่นำมาใช้บ้าง ตลอดจน นักวิชาการบางท่านที่ได้ศึกษารวบรวมไว้เพื่อเป็นการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมและส่งเสริมภูมิ ปัญญาของคนอีสานเอาไว้ให้เยาวชนและประชาชนทั่วไปได้ศึกษาและนำคติคำสอนได้สอดแทรกอยู่ ในผญาพื้นบ้านมาปรับใช้ในวิถีชีวิตประจำวัน สมควรจะได้ทำการวิจัย รวบรวมนำมาตรวจสอบแปล ความตีความ ขยายความ ให้เป็นภาษาปัจจุบันและนำมาประยุกต์ใช้สำหรับปลูกฝังและสร้างเสริม คุณธรรมแก่เยาวชนต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 2.1 เพื่อรวบรวมประเภทและรูปแบบของผญาพื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
- 2.2 เพื่อศึกษาคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรมของผญาพื้นบ้านที่มีต่อวิถีชีวิตของคนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
- 2.3 เพื่อนำเสนอรูปแบบการอนุรักษ์ส่งเสริมและพัฒนาคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรมผญาพื้นบ้านที่มีต่อวิถีชีวิตของคนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

3. ประโยชน์ที่จะได้รับจากการวิจัย

- 3.1 ได้ทราบประเภทรูปแบบและคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรมของผญาพื้นบ้านที่มีต่อคนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
- 3.2 ได้ทราบถึงแนวทางในการนำเอาผญาพื้นบ้านมาใช้เป็นสื่อ กล่อมเกลา ปลูกฝังและสร้างเสริมคุณธรรมแก่เยาวชน
- 3.3 เป็นการอนุรักษ์และส่งเสริมภูมิปัญญาชาวบ้านให้คงอยู่ตลอดไป

4. วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนการดำเนินการวิจัยตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

4.1 วัตถุประสงค์ของการวิจัย ข้อ 1 เพื่อรวบรวมประเภทและรูปแบบของผญาพื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ขั้นตอนที่ 1 ได้เก็บรวบรวมผญาจากเอกสารปฐมภูมิ ได้แก่ วรรณกรรมคำสอน นิทาน กลอนลำ เครื่องบันทึกเสียง แบบสัมภาษณ์ คำบอกเล่า และเอกสารทุติยภูมิ ได้แก่ เอกสาร ตำราและงานวิจัยที่เกี่ยวกับผญาพื้นบ้าน ได้ผญาจำนวน 554 บท ขั้นตอนที่ 2 รวบรวมและวิเคราะห์ประเภทและรูปแบบของผญาพื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือการวิเคราะห์ข้อมูล เมื่อได้ข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิและเอกสารทุติยภูมิมาแล้ว ได้นำผญาพื้นบ้านทั้งหมดมาจัดหมวดหมู่แบ่งประเภทของผญาพื้นบ้าน โดยถือเอาเนื้อหาเป็นเกณฑ์ในการแบ่งจากข้อมูลที่รวบรวมได้แล้วแยกผญาพื้นบ้านออกเป็น 3 ประเภท คือ ผญาภาษิต ผญาอวยพร และผญาเกี่ยวพาราฮี

4.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย ข้อ 2 เพื่อศึกษาคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรมของผญาพื้นบ้านที่มีต่อวิถีชีวิตของคนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือศึกษาจากเอกสารตำราและงานวิจัยที่แสดงถึงคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรมของผญาพื้นบ้านและการศึกษาภาคสนามได้ให้ผู้ที่มีความรู้ มีความสามารถ มีประสบการณ์ทางด้านผญาพื้นบ้านตรวจสอบเอกสารประชากร คือ บรรพชีต จำนวน 360 รูป และฆราวาส จำนวน 550 คน กลุ่มตัวอย่าง คือ บรรพชีต จำนวน 276 รูป และฆราวาส จำนวน 468 คน กลุ่มบรรพชีต เป็นพระเถระที่มีความรู้ความสามารถและมีประสบการณ์เกี่ยวกับผญาพื้นบ้าน สำหรับฆราวาสได้เลือกเอากลุ่มผู้อาวุโสเป็นปราชญ์ชาวบ้าน กลุ่มนักเขียนท้องถิ่นเป็นนักเขียนที่มีชื่อเสียง

ลักษณะงานเขียนใช้ผญาพื้นบ้านประกอบ กลุ่มสื่อมวลชนท้องถิ่น เป็นนักจัดรายการวิทยุที่ได้รับความนิยมโดยสอดแทรกผญา กลุ่มนักการเมืองหรือผู้นำท้องถิ่น เป็นกลุ่มที่มีความสนใจเรื่องผญา กลุ่มนักวิชาการศึกษาเป็นกลุ่มที่มีความสนใจในการใช้ผญาเพื่ออนุรักษ์ส่งเสริมภูมิปัญญาของชุมชนกลุ่มหมอลำ เป็นหมอลำที่มีชื่อเสียงได้รับความนิยมสูง และผู้ที่รู้เชี่ยวชาญทางด้านผญาเมื่อได้ข้อมูลจากแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์คุณค่ามรดกทางวัฒนธรรมของผญาพื้นบ้านมาแล้วได้วิเคราะห์ภาษาและความรู้เกี่ยวกับผญาเพื่ออธิบายคุณค่าของผญาพื้นบ้านด้านการพัฒนาตน ได้แก่ ด้านความเชื่อ ด้านการศึกษา ด้านกตัญญู ด้านอาชีพ และคุณค่าของผญาพื้นบ้าน ด้านการพัฒนาสังคม ได้แก่ ด้านครอบครัว ด้านเศรษฐกิจ ด้านการเมืองการปกครอง ด้านประเพณีวัฒนธรรมวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลได้เข้าไปสังเกต และการสัมภาษณ์เชิงลึก

4.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย ข้อ 3 เพื่อนำเสนอรูปแบบการอนุรักษ์ส่งเสริมและพัฒนาคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรมของผญาพื้นบ้านที่มีต่อวิถีชีวิตของคนที่อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยรวมและวิเคราะห์แจกแจงรูปแบบการอนุรักษ์ส่งเสริมและพัฒนาคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรมของผญาพื้นบ้านที่มีต่อวิถีชีวิตของคนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้รวบรวมผญาจากเอกสารปฐมภูมิและเอกสารทุติยภูมิ และศึกษาจากกลุ่มบุคคลที่เป็นตัวแทนที่ใช้ผญาอยู่ในปัจจุบัน จำนวน 15 รูป/คน โดยการเข้าไปสังเกตและการสัมภาษณ์เชิงลึกการวิเคราะห์ข้อมูลนำผลการสัมภาษณ์มาสังเคราะห์แนวคิดเพื่อนำเสนอต่อที่ประชุมกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อตรวจสอบและให้ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมจากนั้นนำมาสังเคราะห์สรุปผลแล้วเสนอผลแบบพรรณนาวิเคราะห์ตามประเด็นต่อไปนี้ 1) ปัจจัยที่ส่งผลต่อการอนุรักษ์ส่งเสริมและพัฒนาผญาพื้นบ้าน และ 2) แนวทางการอนุรักษ์ส่งเสริมและพัฒนาผญาพื้นบ้านการนำเสนอผลการวิจัยตามกรอบดังกล่าวเนื่องจากต้องการให้เห็นแนวคิดของผู้ใช้ผญาและผู้ทรงคุณวุฒิที่มีต่อผญาและภาพของความต่อเนื่องการใช้ผญาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเพื่อเชื่อมโยงสู่การอนุรักษ์ส่งเสริมและพัฒนาผญาในอนาคตการอนุรักษ์ส่งเสริมและพัฒนาผญาจะยั่งยืนอยู่คู่กับสังคมอีสานตลอดไปนั้นผญาต้องมีบทบาทสำคัญในการพัฒนามนุษย์ตามที่ผู้วิจัยได้นำเสนอกระบวนการพัฒนาโดยใช้ผญาเป็นกลไกสำคัญ

5. ผลการวิจัย

5.1 ผลการรวบรวมประเภทของผญาพื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือผู้วิจัยได้รวบรวมประเภทและรูปแบบผญาโดยถือเอาเนื้อหาเป็นเกณฑ์พบว่า เนื้อหาของผญาแต่ละสำนวนแยกออกเป็น 3 ประเภท คือ ผญาภาชิต ผญาอวยพร ผญาเกี่ยว ผญาแต่ละรูปแบบมีรายละเอียดปลีกย่อยแตกต่างกัน ดังนี้

5.1.1 ผญาภาชิต เป็นผญาที่มีความสำคัญและมีบทบาทต่อสังคมอีสานในด้านการอบรมสั่งสอนเพื่อเป็นแนวทางให้ปฏิบัติเป็นคติเตือนใจ เป็นข้อห้ามของสังคมที่มีความหลากหลายด้าน

โครงสร้างเนื้อหา จากการศึกษาพบว่า 1)การจัดประเภทพจนานุกรมตามลักษณะโครงสร้างมีลักษณะเป็นประโยคและวลีดังนี้ 1.1) พจนานุกรมที่เป็นประโยคมี 6 ประเภท คือ พจนานุกรมที่เป็นเอกรรพประโยค พจนานุกรมที่เป็นอเนกรรพประโยค พจนานุกรมที่ละประธานของประโยค พจนานุกรมที่มีคำว่า“อย่า” อยู่ในประโยค พจนานุกรมที่มีคำว่า“บ” อยู่ในประโยคและพจนานุกรมที่มีคำซ้ำอยู่ในประโยค 1.2) พจนานุกรมที่เป็นวลี คือ พจนานุกรมที่เป็นกลุ่มคำที่เรียงติดต่อกันสื่อสารได้ใจความสมบูรณ์ในตัวเอง โดยกลุ่มคำเหล่านั้นทำหน้าที่นามวลีและกริยาวลีพจนานุกรมที่เป็นนามวลี 2)การจัดประเภทของพจนานุกรมตามลักษณะเนื้อหาพบว่า มีเนื้อหาเกี่ยวกับ (1)บาป-บุญ (2)การกิน (3)การประกอบอาชีพทำมาหากิน (4)การเมืองการปกครอง (5)การศึกษาเล่าเรียน (6)เกียรติยศชื่อเสียง (7)การอบรมสั่งสอนในครอบครัว (8)กับการคบหาสมาคม (9)การเตือนสติตนเอง (10)ความประมาทและไม่ประมาท (11)ความรักและการครองเรือน (12)ความสุขความทุกข์ (13)ภูมิปัญญา (14)สติปัญญา (15)การใช้คำพูด (16)หลักศีลธรรม และ (17)เรื่องเบ็ดเตล็ด 3)การจัดประเภทของพจนานุกรมตามวิธีเสนอเนื้อหา พบว่า มีวิธีการนำเสนอ 3 แบบ คือ นำเสนอเนื้อหาโดยตรง นำเสนอโดยใช้ความเปรียบเทียบ ใจสัมตั้งหมากนาว และนำเสนอโดยใช้ปริศนาธรรม

5.1.2 พจนานุกรมคือพจนานุกรมที่ใช้พูดอวยพรในโอกาสต่างๆ เป็นคำพูดของคนสูงอายุ ผู้อาวุโส พูดเพื่อให้เป็นสิริมงคลแก่ผู้ฟังหรือผู้รับพรให้กำลังใจและสบายใจใช้ในพิธีสู่ขวัญ ผูกแขนหรือโอกาสอื่นๆแล้วแต่ความเหมาะสมเป็นคำพูดที่มีความหมายลึกซึ้ง มีความไพเราะแบ่งออกได้ 2 ประเภท คือ พจนานุกรมทั่วไป มี 2 ประเภท คือ 1)พจนานุกรมอวยพรตามโอกาสทั่วไป มีเนื้อหาดังนี้ “เจ้าไปแล้วให้เจ้าอยู่สบายสุขอย่าให้มีความทุกข์สิ่งใดมาต้องให้เจ้ายินยามันพันปีอย่าได้ล้า โปยกัย พยาริฮ้ายอย่าได้ไกลฮ้างคิงเจ้าเด้อ” 2)พจนานุกรมอวยพรตามโอกาสพิเศษ ตามความเชื่อตามประเพณีวัฒนธรรม ในวิถีชีวิตตั้งแต่เกิดจนตายจะมีพิธีกรรมเข้ามาเกี่ยวข้อง และพจนานุกรมอวยพรตามประเภทผู้รับพรมี 2 ประเภท ได้แก่ 1)พจนานุกรมอวยพรแต่ละเพศวัยตัวอย่างพจนานุกรมอวยพรหญิงสาว มีเนื้อหาว่า “สาธุเด้อ อินทร์อยู่ฟ้าให้หลังหล้าแลหา มาเอนางคนสวยไปสู่เมืองสวรรค์ฟ้าสรรพโรคาใช้หวัดไอให้หายห่างให้สาวนางนาฏเจ้าได้ยืนหมั้นหมั้นปีเงินหนึ่งหมื่นบาทใบนี่ให้มีส่วนสวยผลให้กุศลนาชูส่งไปถึงชั้นถึงสวรรค์วิมานกว้างแสนสบาย หายสว่างมีปราสาทใหญ่กว้างสวยสร้างอยู่ปรางค์...” 2)พจนานุกรมอวยพรแต่ละอาชีพ ตัวอย่างพจนานุกรมอวยพรสตรีอาชีพเกษตรกรรม มีเนื้อหาว่า “เจ้าเลี้ยงหมอน มอนเอี้ยให้รับปงหมอนเจ้าสุกทั่วตั้งสุกเรื่อยผองสาวเมื่อถึงคราวยังน้อยนอนสามนอนสี่แพรเจ้าปอกฮี้ไว้แมงงวงอย่าได้ตอมอย่าได้หลงทิมปลายชานม่อนซีกลากหมอนกากหมอนเต้อโตน้อยอย่ามิให้โตพีโตอ้วนโตยาวๆ ปล้องห่างๆสนุกเปิดออกอ้างเฮือนใกล้ผู้บ่มี...”

5.1.3 พจนานุกรมเกี่ยวพาราสิเป็นบทพจนานุกรมที่ชายหญิงใช้พูดจากัน เป็นทำนองเกี่ยวพาราสิเพื่อให้เกิดความรักใคร่กันและกัน ลักษณะที่สำคัญใช้ภาษาได้ไพเราะงดงามมีคุณค่าทางวรรณศิลป์ เป็นกลุ่มคำที่ไพเราะ ด้วยเสียงสัมผัสคล้องจอง มีทั้งสัมผัสสระ สัมผัสพยัญชนะหรือการเล่นเสียง

วรรณยุกต์ มีการใช้อุปมาอุปไมย และใช้ความเปรียบเทียบได้อย่างเด่นชัดตัวอย่าง ฝนาเกี่ยวแม่ฮ้างมี เนื้อหาว่า ชาย : อ้ายนี้ แนวควายเฒ่า เขากมตาก็มชู่ชู่เขาตู่บู๊ตีบี่ นอนลีเกียกขี้ตมโง่งขึ้น เห็นสวน มอนพันเบ็ดใส่ฮั่วสี่ด้านห้าด้าน ชิบเข้าโคบเดียว แท้แล้ว หลิง : น้องนี้ แนวสวนฮ้าง บ่สมควายบักตู่ใหญ่ ดอกนา จ้งได้ล้อมฮั่วไว้ในหั้นปลุกมอน อ้ายเอย

5.2 รูปแบบของผญาพื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

5.2.1 รูปแบบของผญาภาษิต พบว่ามีอยู่ 3 รูปแบบ คือ 1)รูปแบบทางภาษา มีการใช้ภาษามืออยู่ 3 ระดับ คือ ระดับนามธรรม เช่นอย่าฟังความเขา อย่าเอาความงายระดับรูปธรรม เช่นเป็นนายให้ฮักไพร่ เป็นใหญ่ให้ฮักหมู่ เป็นปู่ให้ฮักหลาน เป็นกวนให้ฮักลูกบ้านและระดับอภิปธรรม เช่น สงสารช้างวนเวียนผลัดเปลี่ยน มันหากเวียนล้องค้องคือล้อรถยนต์บ่ห่อนหนีไปพันเกิดแก่เจ็บตาย มีแต่วนเวียนติดต่อกันบ่มีแล้ว 2)รูปแบบทางด้านฉันทลักษณ์ พบว่า รูปแบบของผญาภาษิตเป็น (1)แบบ โสภหรือโสภ 2 พยางค์ (2)แบบโสภ 3 หรือกลอน 3 (4)แบบกาพย์ (5)แบบฮ่ายหรือร่ายโบราณ (6)แบบกลอนอ่านหรือโคลงสาร มี 2 แบบคือ แบบบาทเอก และบาทโท 3)รูปแบบด้านเนื้อหา พบว่า (1)มีเนื้อหาใช้สอนเด็กเช่น คำปากพ่อแม่นี้หนักเก็งธรณี ใผผู้ยาแยงนบหากชิเอียงเมื่อหน้า (2)มีเนื้อหา สอนผู้ชาย (3)มีเนื้อหาใช้สอนหญิง (4)ที่มีเนื้อหาสอนผู้สูงอายุ (5)ที่มีเนื้อหาสอนผู้นำ (6)มีเนื้อหาสอน พระสงฆ์ (7)มีเนื้อหาสอนสามเณร

5.2.2 รูปแบบของผญาอวยพร พบว่า ผญาอวยพรแบ่งออกได้เป็น 2 รูปแบบ คือ 1)รูปแบบตามฉันทลักษณ์ 2)รูปแบบตามวิธีการให้พร แบ่งเป็น 2 รูปแบบ คือ การให้พรโดยทั่วไป และการให้พรในพิธีกรรม

5.2.3 รูปแบบของผญาเกี่ยวพาราสิ แบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ คือ ผญาเกี่ยวตามฉันทลักษณ์และผญาเกี่ยวตามเนื้อหาตัวอย่าง 1)รูปแบบตามฉันทลักษณ์ พบว่า มีทั้งสัมผัสในและสัมผัสนอก สัมผัสในเป็นการใช้คำให้เกิดเสียงสัมผัสภายในวรรค มีทั้งสัมผัสสระและสัมผัสพยัญชนะตัวอย่าง สัมผัสสระ คือ สัมผัสที่ใช้สระเสียงเดียวกัน มาตราตัวสะกดเดียวกัน เช่น “เห็นว่าคำขี้หลืออย่าฟ้าวี่เขือกลายเห็นว่าคำคอยลอยอย่าฟ้าวพายเอื่อเว้น” สัมผัสอักษรหรือสัมผัสพยัญชนะ คือ สัมผัสที่ใช้เสียงพยัญชนะเดียวกัน โดยเฉพาะเสียง ซ ในภาษาอีสานจะใช้เสียง ฮ แทนสัมผัสอักษรมีสัมผัสอักษร ดังนี้ “อย่ามาตีแถลงเว้าเอาเลามาปลุกบ่แมนเชื้อชาติอ้อยกินได้กะบ่หวานเจ้าช่างไลเสียถึมพงค์พันธุ์ที่น้องเก่าว่าบ่มีเครือเกี่ยว สั่งเป็นยอยยาม่าง” 2)รูปแบบตามเนื้อหา พบว่าผญาเกี่ยวมีเนื้อหาเป็นคำสร้อย คำเสริมและคำเปรียบเทียบ ได้แก่ 1)คำสร้อย 2 พยางค์ ดังนี้ “อ้ายอยากหยับสวนหม่อมมาซอนสวนหม่ออยากหยับสวนบักมีมาซอนบักขนุน น้องเอย” 2)คำเสริม คือคำที่เสริมเข้าข้างหน้าวรรค เพื่อให้ความหมายชัดเจนยิ่งขึ้น มีลักษณะเป็นคำอุทาน คำถาม และปฏิเสธที่ปรากฏในผญาเกี่ยว คำเสริม 2 พยางค์ เช่น “โอนอ เจ้าผู้แวนนามกล้วยตานีไซ่คาบป้ออยากทราบข่าวน้องพะนางหล้าอยู่ที่ใด” 3)คำเปรียบเทียบสมพจน์ ได้แก่ คำเรียกขานบุคคลโดยใช้ลักษณะเด่นๆ ของร่างกายมากล่าว

แทนตัวบุคคล เช่น “เจ้าผู้สาวคนโก้ เจ้าอ้อยสร้อย เจ้าผู้จับหูหน้าสุคนธา เทยกลิ่น” คำสรรพนามที่หนุ่มเรียกหญิงสาวได้แก่ นางนาฏน้อย น่องนางนำแพงศรี นางหล้า นางแพง โสมเสลา พระนางน้อย หล้าก้อนคำ เจ้าผู้บัวบานแบ้ เจ้าผู้บัวกลางบ้าน เจ้าผู้โพธิ์ศรีสร้อย เจ้าผู้พหูเหลือย้าง เจ้าผู้ดอกเกดแก้ว เจ้าผู้บุปผาสร้อยสุคนธา เจ้าผู้เงาเอื้อเคื้อ เจ้าผู้สุดเสนหา เจ้าผู้จับหูหน้า เจ้าผู้ทรงผมโค้ง เจ้าผู้เกศาสร้อย เจ้าผู้หงส์คำฝ้าย เจ้าผู้สีต่างหล่าง เจ้ายอดช่อเป้ง เจ้าผู้ลำดวนตัวหอมขจร เจ้าผู้พิมพ์ขาวห้าชั้นดี เนื้อถี่ ผอวนเจ้า ผอวนน้อย นางไข่ เจ้าผู้ขันทากแก้วลายเครือดอกผักแว่น คำสรรพนามที่สาวเรียกชายหนุ่มได้แก่ ผอวนอ้าย เจ้าเอื้อเคื้อ เจ้าผู้ไหมคำฝั้น เจ้าผู้แพรขาวฝ้าย สายสมร ชู้เพิ่น เจ้าผู้กุมรีเพ็ง เจ้าผู้ใหญ่อาดหลาด

5.3 คุณค่าของฃญาพื้นบ้านที่มีต่อวิถีชีวิตของคนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจากการศึกษาพบว่า มีอยู่ 2 ด้าน คือ

5.3.1 คุณค่าด้านการพัฒนาตน ได้แก่ 1)คุณค่าด้านความเชื่อ เป็นความเชื่อเรื่องบาป-บุญ ความเชื่อเรื่องการทำบุญ ความเชื่อเกี่ยวกับปริศนาธรรมคำสอนความเชื่อเกี่ยวกับจารีตประเพณี ฮีตสิบสองคองสิบสี่ ความเชื่อเรื่องวัตถุมงคล เรื่องสัตว์ ความเชื่อเกี่ยวกับความประมาท 2)คุณค่าด้านการศึกษาคนอีสานนิยมให้ลูกชายบวชเรียนจะได้วิชาทางโลกและวิชาทางธรรมสามารถนำความรู้ที่ได้มานั้นไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและสังคม 3) คุณค่าด้านความกตัญญูจะเน้นความกตัญญูรู้คุณเป็นสำคัญ คือให้กตัญญูต่อผู้มีพระคุณ พ่อแม่ ปู่ย่าตายาย ครูอาจารย์ บุคคลอื่น ๆ ที่เคยช่วยเหลือเกื้อกูลเรามา 4)คุณค่าด้านอาชีพคนอีสานจะพึ่งพาอาหารจากธรรมชาติทำมาหากินแบบเรียบง่าย เนื้อหาของฃญาภาษิตที่เกี่ยวกับการทำมาหากิน คือ ข้อที่ควรปฏิบัติ และข้อที่ไม่ควรปฏิบัติ

5.3.2 คุณค่าด้านการพัฒนาสังคมชี้ให้เห็นความสำคัญของการอยู่ร่วมกันในสังคม การรู้จักคบค้าสมาคมกับคนอื่นและมีความจริงใจต่อกัน รับฟังความคิดเห็นของคนอื่น ได้แก่ 1)ด้านครอบครัวชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว ข้อคิดที่ปรากฏในฃญาเน้นถึงความกตัญญูที่ลูกต้องประพฤติปฏิบัติต่อพ่อแม่โดยตอบแทนบุญคุณ ดังนี้ “พงศ์พันธุ์เชื้อตายายพ่อแม่เฮานั้นควรที่นบอบไหวยอไว้ที่สูง” 2)ด้านการเมืองการปกครองเน้นความสำคัญของผู้นำ ลักษณะของผู้นำต้องมีความรู้ ความสามารถมีความรับผิดชอบ ตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ เอาใจใส่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้น้อยประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีมีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ดังนี้ “เป็นเจ้าให้ฮักไพร่ทั้งหลายเป็นนายให้ฮักหมู่เป็นปู่ให้ฮักหลาน เป็นกวานให้ฮักลูกบ้าน” 3)ด้านเศรษฐกิจให้ข้อคิดในเรื่องของความขยันหมั่นเพียรในการทำมาหากินและการสร้างฐานะให้มั่นคง ให้รู้จักประมาณตนพึงพอใจในสิ่งที่ตนเองมีอยู่ ดำรงชีพตามอัตภาพและความสามารถ ดังนี้ “ไผ่ชีมาแปลงสร้างฮวงฮังให้หนุอยู่ครันปากปักคตินบที่นั่นสั่งซี้ได้อยู่” 4)ด้านศาสนาและประเพณีวัฒนธรรมเน้นการทำมาความดีละเว้นความชั่วสังธรรมของชีวิต ทดแทนบุญคุณผู้มีพระคุณ การทำบุญความอดทนอดกลั้นกฎแห่งกรรม ดังนี้ (1)การทำมาความดีละเว้นความชั่ว คือ การประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดียึดมั่นในหลักธรรมของศาสนา ความเชื่อ

และกฎระเบียบของสังคม ดังผลาต่อไปนี้ “อยากกินน้ำแซบให้ขุดล้างบ่อหินอยากมีเงินให้เอาศีลเป็นทุนไปค้า” 2) สัจธรรมของชีวิต คุณค่าของผลาสอนให้เข้าใจความจริงของชีวิตว่าไม่มีอะไรแน่นอนอนดั่งนี้ “โลกนี้บ่เที่ยงหมั้นเหมือนดั่งนรพานยามเมื่อเที่ยวสงสารบ่เที่ยงคงคืออน้ำ” 3) ทดแทนบุญคุณผู้มีพระคุณ คือบุพการีหรือพ่อแม่ที่ได้เลี้ยงดูเรามา ถือว่าเป็นผู้มีพระคุณกลุ่มแรกที่ต้องให้ความสำคัญสูงสุด ดั่งนี้ “อันคุณพ่อแม่นี้ สุดที่จักกล่าวแก่แจ้งแจบนเหมือนนทีธารของแม่ยมมนาน้ำเฮาเอาขันตักขึ้นขันเดียวบ่มีเหือด” 4) การทำบุญ ความเชื่อว่าผลของการทำบุญนั้นทำให้หลุดพ้นได้ ต้องทำด้วยความศรัทธาและต้องทำด้วยตนเองที่สำคัญการทำบุญต้องทำด้วยใจที่บริสุทธิ์ ดั่งนี้ “อันว่าบุญบุญมีบ่มีไผ่ปนแจกมันบ่แจกเค็งได้คือไม้ผากกลางคือจั่งเฮากินข้าวเฝกินเฝกะอิมมันบ่ไปอิมท้องเขานั่นผู้บ่กิน” 5) ความอดทนอดกลั้น คือ ต้องรู้จักอดทนอดกลั้น ให้มีสติยังคิดพิจารณาไตรตรองด้วยเหตุและผล ดั่งนี้ “เมื่อเจ้าขมเคียดค้อย ให้บองเว่นเคียดซังอดสาเพียรทนสู้ ขันตีรังเที่ยง นั้นเนอเอา “ทะมะธรรม” ข่มไว้ คือไม้ข่มheng นั้นแล้ว” 6) กฎแห่งกรรม เชื่อผลแห่งการกระทำใครทำกรรมใด ย่อมได้รับกรรมนั้นไม่ช้าก็เร็ว ผลกรรมสามารถส่งผลต่อความสำเร็จหรือล้มเหลวในชีวิตได้ ดั่งนี้ “บุญเฝหากบุญมัน กรรมเฝหากกรรมมัน เหวเฝ หากเวรมัน เปลี่ยนกันบ่มีได้”

5.4 รูปแบบการอนุรักษ์ส่งเสริมและพัฒนาคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรมผลาพื้นบ้านได้นำผลการสัมภาษณ์มาสังเคราะห์แนวคิดเพื่อนำเสนอต่อที่ประชุมกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อตรวจสอบให้ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมจากนั้นนำมาสังเคราะห์สรุปผลแล้วเสนอผลแบบพรรณนาวิเคราะห์ พบว่า

5.4.1 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการอนุรักษ์ส่งเสริมและพัฒนาผลาพื้นบ้านพบว่าส่วนใหญ่มีความสนใจคล้ายๆ กันคือ ครอบครัวโดยมีบิดามารดาญาติผู้ใหญ่เป็นต้นแบบก่อให้เกิดการปลูกฝัง ส่งเสริมประสบการณ์อันมีคุณค่าที่เอื้อต่อการเรียนรู้ผู้เรียนนอกจากครอบครัวเป็นจุดเริ่มต้นแห่งความสนใจและการเรียนรู้ผลาแล้วรูปแบบการดำเนินชีวิตและสภาพแวดล้อมก็มีส่วนสำคัญดังจะเห็นได้จากในห้องถิ่นที่อาศัยอยู่มีผู้อาวุโสผู้รู้ผู้สนใจผลาบุคคลกลุ่มนี้จะทำหน้าที่เสมือนครูที่ให้ความรู้แก่เยาวชนในห้องถิ่นแต่ไม่เป็นทางการผู้เรียนก็ใช้วิธีแบบ “ครูพักลักจำ” การเรียนรู้ผลาอีกลักษณะหนึ่งก็คือการเรียนรู้จากกลอนลำซึ่งกลอนลำดังกล่าวได้นำผลาแต่งแทรกไว้เพื่อสั่งสอนประชาชนจึงถือได้ว่าผลายังคงมีคุณค่าเพราะได้ให้สาระที่เกี่ยวกับวรรณกรรมอีสานดั้งเดิมซึ่งคนรุ่นใหม่ควรได้เรียนรู้ฐานรากของตนเองจากผลาพื้นบ้าน สามารถนำมาเป็นข้อคิดเตือนใจกับยุคสมัยนี้ได้

5.4.2 แนวทางการอนุรักษ์ส่งเสริมและพัฒนาคุณค่าผลาพื้นบ้านจากการสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักและการประชุมกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ พบว่า 1) การศึกษาเป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์ส่งเสริมและพัฒนาคุณค่าผลาพื้นบ้านโดยสถาบันการศึกษาที่จัดการศึกษาทุกระดับตั้งแต่ระดับประถมศึกษาจนถึงอุดมศึกษาควรมีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้นำในการอนุรักษ์ส่งเสริมและพัฒนาคุณค่ากำหนดเป็นนโยบายให้ชัดเจนในการจัดทำเป็นหลักสูตรจัดให้มีการเรียนการสอนผลาทุกระดับชั้นและกระทำกันอย่างจริงจังผู้เกี่ยวข้องโดยเฉพาะครูผู้สอนผู้บริหารสถานศึกษา

ควรจัดทำเป็นหลักสูตรให้นักเรียน นักศึกษา ได้เรียนรู้เป็นการนำผญาพื้นบ้านเข้าสู่วิถีชีวิตที่แท้จริง อาจเชิญวิทยากรที่มีความรู้เชี่ยวชาญด้านผญามาบรรยายหรือให้ความรู้กับนักเรียน นักศึกษา ซึ่งโรงเรียนควรสำรวจและจัดทำข้อมูลเกี่ยวกับวิทยากรผู้รู้ในท้องถิ่นเพื่อนำมาใช้จัดการเรียนการสอน และควรดำเนินการพร้อมกันทั้ง 3 ระบบคือในระบบนอกระบบและตามอัธยาศัยเนื่องจากคุณค่าของผญาอีสานส่งผลต่อการพัฒนาทางกายภาพสติปัญญาซึ่งนำสู่ทิศทางการพัฒนาจิตใจอันถือว่าเป็นพัฒนาสูงสุดของมนุษย์ 2) องค์กรของรัฐได้แก่ วัฒนธรรมอำเภอและสภาวัฒนธรรมจังหวัด สำนักพระพุทธศาสนากรมศิลปากรสภาวัฒนธรรมของสถาบันการศึกษาหรือผู้ที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับวัฒนธรรม จะต้องช่วยกันศึกษาค้นคว้าสำรวจข้อมูลจากแหล่งต่างๆ โดยดำเนินการสำรวจผญาพื้นบ้านทุกประเภท ค้นจากโบราณ ค้นคว้าจากระบบอินเทอร์เน็ตนำมาปริวรรตใหม่ให้ทันสมัยน่าสนใจศึกษาให้รู้แจ่มเห็นจริงสามารถนำไปปรับประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ ช่วยกันพัฒนาให้คงอยู่กับสังคมไทยตลอดไปและช่วยกันเผยแพร่ให้กว้างขวางและปรับปรุงให้ทันสมัย(3)ตั้งเป็นศูนย์การเรียนรู้ วัฒนธรรมชุมชนเพื่อให้เยาวชนและผู้สนใจได้ศึกษาเรียนรู้โดยที่ศูนย์การเรียนรู้วัฒนธรรมชุมชนอาจทำได้ดังนี้(1)จัดทำเป็นศูนย์ข้อมูลแหล่งเรียนรู้ที่ได้มาตรฐาน โดยมีการตรวจสอบสรรหาบุคลากรในท้องถิ่นที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับผญาหรือที่จดจำผญาพื้นบ้านได้มาประชุมแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน หาแนวทางในการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับผญาให้ทันสมัย แล้วสร้างเครือข่ายในชุมชนและชุมชนอื่นๆ ให้เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ โดยเน้นไปที่กลุ่มเยาวชนและกลุ่มอื่นๆที่สนใจ(2)จัดกิจกรรมเกี่ยวกับผญาอย่างต่อเนื่องและจริงจัง เพื่ออนุรักษ์ส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นและศิลปะ วัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี เผยแพร่ผญาให้ครอบครัวและคนในชุมชนตระหนักถึงความสำคัญและคุณค่าของผญาโดยใช้ผญาสั่งสอนลูกหลานเยาวชนในชุมชนตามโอกาสอันเหมาะสมเพื่อให้ลูกหลานและเยาวชนได้รู้จักคุ้นเคยกับผญามากขึ้นจนในที่สุดมีการใช้ผญาในชีวิตประจำวันกิจกรรมส่งเสริมที่สามารถทำได้เช่น จัดกิจกรรมในสถาบันการศึกษา และจัดกิจกรรมในชุมชน(3)จัดอบรมวิทยากรที่มีจิตอาสาจากคนทุกภาคส่วนอย่างต่อเนื่อง และหลากหลายเพื่อให้ความรู้แก่เยาวชนเพราะวิทยากรในเรื่องเหล่านี้จำเป็นต้องมีความรู้ ความสามารถและเทคนิคเฉพาะเพื่อสร้างความสนใจเด็กเมื่อเด็กเกิดความสนใจหรือสนุกสนานแล้วจึงแทรกผญาหรือสิ่งที่ต้องการสอนเด็กก็จะซึมซับและไม่เกิดความเบื่อหน่ายกับกระบวนการสอนของวิทยากรแต่ละคน(4)สร้างสื่อการเรียนรู้ผญาพื้นบ้านให้หลากหลาย นำศึกษาค้นคว้าเพื่อให้ผู้ที่สนใจทุกกลุ่มได้ศึกษาด้วยตนเองสามารถชักชวนคนอื่นให้เรียนรู้ด้วยตนเองได้ เช่นเว็บไซต์ผญามัลติมีเดียซีดีวีซีดี ยูทูปสไลด์เอกสาร เป็นต้น4)สร้างรูปแบบให้หลากหลายเพื่อให้ผู้เรียนผญาได้ทราบรูปแบบของผญา ควรชี้แจงอธิบายรูปแบบของผญาอีสานให้ชัดเจนว่ามีลักษณะเป็นโคลง ฉันท์ กาพย์ วิธีการเขียนอักษรอ่านออกเสียงให้ได้

6. อภิปรายผลการวิจัย

จากข้อค้นพบที่ได้จากการวิจัยมีประเด็นที่จะนำมาอภิปรายผลดังต่อไปนี้

6.1 คุณค่าด้านการพัฒนาตนเองผลการวิจัยทำให้เห็นการใช้ชีวิตแบบดั้งเดิมของคนอีสานได้เป็นอย่างดีสังคมอีสานในอดีตเป็นสิ่งที่ยึดมั่นในจารีตประเพณีอย่างเคร่งครัดมีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาอันทรงคุณค่าที่หล่อหลอมจิตใจให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขมีความเอื้ออาทรเคารพกตัญญูต่อญาติผู้ใหญ่มีความขยันหมั่นเพียรให้ความสำคัญกับคนที่มาเยี่ยมจะมีการต้อนรับอย่างอบอุ่นมีความรักและหวงแหนธรรมชาติมีแนวความคิดที่อนุรักษ์ภูมิปัญญาของชุมชนคุณค่าที่ให้ข้อคิดต่อบุคคลด้านการพัฒนาตนเอง เป็นคุณค่าที่พบมากที่สุดเน้นในเรื่องของคติความเชื่อ การทำความดีละเว้นความชั่ว การกตัญญูรู้คุณ โดยให้ยึดมั่นและศรัทธาในหลักธรรมพระพุทธศาสนาขนบธรรมเนียมประเพณีและกฎเกณฑ์ของสังคมอย่างเคร่งครัดซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของพรสวรรค์ สุวรรณศรี (2547 : 97) กล่าวว่า การพัฒนาตนเป็นคุณค่าที่พบมากที่สุดเน้นการทำความดีละเว้นความชั่วให้ยึดมั่นศรัทธาในหลักธรรมของพระพุทธศาสนาความเชื่อขนบธรรมเนียมประเพณีและกฎเกณฑ์ของสังคมอย่างเคร่งครัดมีความเอื้ออาทรต่อกัน เคารพกตัญญูต่อญาติผู้ใหญ่มีความอดทนขยันหมั่นเพียร และสอดคล้องกับการวิจัยของ ประคอง กองทุ่งมน (2544 : 96) กล่าวว่า ผนวชอายุพรเป็นปรัชญาชีวิตที่สอนคนในสังคมให้รู้จักการอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุขโดยยึดถือแนวทางของศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์ ผี เทวดา มีการช่วยเหลือเกื้อกูลต่อผู้อื่น มีความซื่อสัตย์สุจริตนับถือญาติผู้ใหญ่ผูกพันในเครือญาติปฏิบัติตามประเพณีพิธีกรรมที่บรรพบุรุษเคยกระทำสืบทอดกันมา

6.2 คุณค่าด้านการพัฒนาสังคมการพัฒนาสังคมเป็นคุณค่าที่พบเป็นอันดับรองลงมาคุณค่าด้านการพัฒนาสังคมเน้นเรื่องของการประพடுத்தกันเพื่ออยู่ร่วมกันในสังคมและเพื่อความสงบสุขของสังคมเป็นสิ่งสำคัญเพราะว่ามนุษย์มีความจำเป็นต้องอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มเป็นหลักประกันความมั่นคงและปลอดภัยในชีวิตหรือเพื่อความอยู่รอดความเป็นอยู่ของชาวอีสานมีสายสัมพันธ์ทางสังคมเป็นแบบฉันทพี่น้องจึงทำให้มีความผูกพันสมัครสมานสามัคคีมีการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันซึ่งประเพณีและการละเล่นที่สะท้อนถึงความสัมพันธ์ดังกล่าวเช่นประเพณีลงแขกประเพณีผูกเสี่ยวและการละเล่นเพื่อความสนุกสนานเช่นหมอลำฟ้อนรำการแข่งโปงลางแคนซอ เป็นต้น นอกจากนี้ยังยึดมั่นในจารีตประเพณีที่ถือเป็นหลักในการผูกพันกันของสังคมประเพณีที่ประพடுத்தกันอยู่ในรอบปีเช่นฮีตสิบสองคองสิบสี่ นอกนั้นก็ประเพณีที่ทำการประจำปีในหมู่บ้านเช่น บุญข้าวจี่ บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก บุญข้าะเข้ากรรม บุญคุณลาน บุญผะเหวด เป็นต้น บุญและประเพณีนอกจากจะให้คุณค่าทางด้านจิตใจแล้วถือเป็นกุศโลบายในการสร้างความสามัคคี ให้ความสำคัญกับการทำงานเป็นหมู่คณะและสร้างความผูกพันกัน สอดคล้องกับงานวิจัยของ สีลาภรณ์ บัวสาย (2547 : 114) ที่กล่าวถึงลักษณะของสายสัมพันธ์ทางสังคมที่ยึดโยงคนเอาไว้ด้วยกันให้ความผูกพันกันเหนียวแน่นคือการยึดโยงกันเป็นเครือญาติในบางหมู่บ้านปัจจุบันยังพบบ้างได้ที่มีคนเป็นญาติกันเกือบทั้งหมู่บ้านการยึดโยง

บางส่วนเกิดจากการมีระบบความเชื่อร่วมกันเช่นการนับถือศาสนาเดียวกันการนับถือพระธาตุองค์เดียวกันและในระดับที่กว้างขึ้นเป็นเครื่องยึดโยงสายสัมพันธ์ของกลุ่มคนเอาไว้ด้วยกันคือวัฒนธรรม เพราะวัฒนธรรมเป็นเครื่องบ่งบอกเอกลักษณ์ของกลุ่มชนโดยมีเครื่องมือเช่นวิธีการแต่งกายการกินประเพณีพิธีกรรมจารีตต่างๆ ที่ควบคุมกำกับพฤติกรรมของคนในกลุ่มให้เหมือนกันสอดคล้องกับงานวิจัยของ นิภาภรณ์ สิงคะกุล (2537 : 86) พบว่า ผนวที่เกี่ยวข้องกับระบบครอบครัว สภาพความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพ วัฒนธรรมในการบริโภควัฒนธรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงเครื่องมือเครื่องใช้ และวัตถุต่างๆ โดยเฉพาะงานหัตถกรรมที่ชาวบ้านทำขึ้นใช้เอง วัฒนธรรมที่สะท้อนด้านความเชื่อ การถือผีความสัมพันธ์กับพุทธศาสนาประเพณีพิธีกรรม

6.3 การอนุรักษ์ส่งเสริมและพัฒนาคุณค่าผญาพื้นบ้านการอนุรักษ์ส่งเสริมและพัฒนาคุณค่าผญาอีสาน เป็นการส่งเสริมคุณค่าและความเชื่อที่สะท้อนถึงจิตวิญญาณ สำนึกความผูกพันตัวตนและศักดิ์ศรีของคนอีสานจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งสิ่งที่แทรกอยู่ในผญาล้วนสะท้อนให้เห็นว่าคนอีสานให้คุณค่าและความหมายกับศาสนาเป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจและสร้างความผูกพันร่วมกันและมีความเชื่ออย่างไรซึ่งสิ่งเหล่านี้คือสิ่งที่ทำให้เกิดเป็นเอกลักษณ์เฉพาะคนอีสาน การศึกษาเพื่อหาแนวทางในการอนุรักษ์ส่งเสริมและพัฒนาคุณค่าผญาอีสานจึงเป็นการส่งเสริมวิถีชีวิตและความผูกพันต่อระบบคุณค่าและความเชื่อของคนอีสานไว้วิธีการที่จะทำให้การอนุรักษ์ส่งเสริมยั่งยืนเข้าสู่วิถีชีวิตที่แท้จริงนั้นจะต้องจัดทำเป็นหลักสูตรให้นักเรียนนักศึกษา และประชาชนทั่วไป ได้เรียนรู้ นอกจากนี้องค์กรหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องประสานร่วมมือกันเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาดังกล่าวชุมชนเองก็มีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์ส่งเสริมเพราะอยู่ใกล้ชิดและเป็นผู้ใช้ผญาอยู่แล้วซึ่งอาจจะจัดเป็นศูนย์การเรียนรู้รวบรวมข้อมูลและจัดกิจกรรมต่างๆ เพื่อการเรียนรู้ของคนในชุมชน สอดคล้องกับผลงานวิจัยของ พรสวรรค์ สุวรรณศรี (2547 : 134) กล่าวว่าจากผลการศึกษาถึงแนวทางในการสืบทอดผญาอีสานจะเห็นว่าวิธีการสืบทอดผญาอีสานนั้นมีหลากหลายรูปแบบที่น่าสังเกตคือแต่ละรูปแบบจะอิงหลักการของการศึกษาทั้งนั้นไม่ว่าจะเป็นการศึกษาในระบบการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยเช่นการสืบทอดโดยใช้กระบวนการหลักสูตรท้องถิ่นการจัดทำศูนย์การเรียนรู้ชุมชนการจัดทำเครือข่ายเรียนรู้เป็นต้นและสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ เยาวลักษณ์ แสงจันทร์ (2560 : 79) ที่กล่าวว่าแนวทางของการสืบสานผญาภาคอีสานที่จะอนุรักษ์ไว้ได้ยั่งยืนต้องให้เป็นส่วนหนึ่งของระบบการศึกษา จึงจะทำให้ไม่สูญหายไปนั่นเอง แนวทางในการอนุรักษ์และการสืบทอดผญาควรมีการนำความรู้เรื่องผญาไปใช้ในการเรียนการสอนในระบบนอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยโดยมีการบรรจุลงในหลักสูตร จัดให้มีระบบการจัดเรียนการสอน ส่วนการศึกษานอกระบบนั้นให้จัดกิจกรรมเกี่ยวกับผญาจัดแหล่งเรียนรู้ในรูปแบบต่างๆ พร้อมมีการจัดแบบอัธยาศัยด้วย

7. ข้อเสนอแนะ

7.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

7.1.1 ฃญาพื้นบ้านมีคุณค่าต่อการพัฒนาตนเอง และมีคุณค่าต่อการพัฒนาสังคมปัจจุบัน คุณค่าของฃญายังคงดำรงอยู่ในสังคมอีสานหลากหลายรูปแบบถึงแม้ว่าฃญาอีสานจะไม่ได้ทำหน้าที่ กล่อมเกลาคใจเหมือนในอดีตแต่ก็พบว่าฃญาไม่ได้หายไปจากสังคมอีสานยังมีการใช้ปรับเปลี่ยนหรือ มีการแต่งใหม่ให้เหมาะสมและสอดคล้องกับสังคมปัจจุบันจึงสะท้อนให้เห็นว่าภูมิปัญญาอีสานดังกล่าวยังอยู่ในชีวิตจิตใจของคนอีสานหากได้มีการอนุรักษ์ส่งเสริมอย่างจริงจังและใช้วิธีการที่ถูกต้องฃญาอีสานคงกลับมารับใช้สังคมอีสานและเป็นเครื่องมือพัฒนาที่สำคัญที่จะช่วยพัฒนาชีวิตพัฒนาสังคมอีสานอย่างยั่งยืนตลอดไปตลอดจนทำให้เกิดความภูมิใจและรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีประโยชน์ สร้างสรรค์ความเจริญอย่างเหมาะสมกับท้องถิ่นไว้การพัฒนาตามแนวคิดนี้เื้อื่อต่อการพัฒนาประเทศ ในระยะยาวเพราะเป็นการคำนึงถึงความต้องการของคนในท้องถิ่นและเป็นการประยุกต์ใช้ทุนทาง สังคมทุนทางวัฒนธรรมทรัพยากรที่มีอยู่อย่างคุ้มค่าและเกิดประโยชน์สูงสุดโดยใช้กระบวนการทาง การศึกษาและความห่วงแหนในภูมิปัญญาของท้องถิ่น

7.2 ข้อเสนอแนะสำหรับผู้ปฏิบัติ

7.2.1 สถาบันการศึกษาและสภาวัฒนธรรมจังหวัด ควรให้ความสำคัญและทำหน้าที่เป็น องค์กรหลักในการอนุรักษ์ส่งเสริมฃญาพื้นบ้านโดยใช้กระบวนการเรียนรู้ทั้งในระบบและนอกระบบ เป็นเครื่องมือสำคัญในการอนุรักษ์ส่งเสริม

7.2.2 สถาบันการศึกษาและสภาวัฒนธรรมจังหวัด ควรประสานความร่วมมือกับองค์กร ที่ทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาองค์ความรู้ให้สนองความต้องการของท้องถิ่น และการอนุรักษ์ส่งเสริมที่ยั่งยืน

7.2.3 จากการวิจัยพบว่ามีบุคคลที่ต้องการอนุรักษ์ส่งเสริมเผยแพร่ฃญาพื้นบ้าน แต่ยังมี ขาดการสนับสนุนทางด้านงบประมาณและไม่ได้ดำเนินการอย่างต่อเนื่องทำเป็นเพียงชั่วคราวชั่วคราว แล้วก็หายไปด้านอื่นๆหน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องควรให้การสนับสนุนและประกาศเกียรติคุณ

7.3 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยต่อไป

7.3.1 ควรมีการศึกษารูปแบบการอนุรักษ์ส่งเสริมและพัฒนาคุณค่าของฃญาพื้นบ้านในภาคอื่นๆ

7.3.2 ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบภูมิปัญญาอีสานกับภูมิปัญญาภูมิภาคอื่นๆ

8. เอกสารอ้างอิง

จารุบุตร เรื่องสุวรรณ. (2520). **คติชนชาวบ้าน**. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

นิภรณ์ สิงคะกุล. (2537). **ฃญาเกี้ยวจากบ้านชูชาติ ตำบลอาจสามารถ อำเภอาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด**.

วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

- ประคอง กองทุ่งมน. (2544). **ผญาอวยพรของชาวบ้านสูงยาง ตำบลคูเมือง อำเภอเมืองสรวง จังหวัดร้อยเอ็ด**. สารนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- พรสวรรค์ สุวรรณศรี (2547). **การวิเคราะห์คุณค่าการดำรงอยู่และการสืบทอดผญาอีสาน**. วิทยานิพนธ์ ครุศาสตรดุษฎี สาขาวิชาพัฒนศึกษา. คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เยาวลักษณ์ แสงจันทร์. (2560). **ผญาภาซิต: ทูทางสังคมและวัฒนธรรมสกลนคร**. **วารสารวิชาการ มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา**. 25(48). 79-100.
- วิสุทธิ บุษยกุล. (2520). **วิสุทธินิพนธ์**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

9. คำขอบคุณ

การวิจัยครั้งนี้สำเร็จได้ด้วยความกรุณาจาก ผู้บริหาร คณาจารย์ เจ้าหน้าที่ และนักศึกษา บรรพชิตและคฤหัสถ์พร้อมทั้งผู้ปกครองทุกท่าน ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงยิ่งไว้ ณ โอกาสนี้